

Абрамович В. Є.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри германських мов та перекладу
ННІ лінгвістики і психології
Київського міжнародного університету

**МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ
НАЙМЕНУВАННЯ МЕДИЧНИХ ПОНЯТЬ
(на матеріалі української, англійської, французької
мов)**

Анотація. В статті аналізуються особливості утворення термінів-метафор медичного дискурсу в порівняльному аспекті української, англійської та французької мов. Проведений зіставний аналіз медичних термінів дав підстави виокремити основні напрямки метафоричного терміноутворення: антропоморфний, артефактний, зооморфний та флороморфний.

Ключові слова: медичний дискурс, термін-метафора, антропоморфний, артефактний, зооморфний, флороморфний.

Summary. The article analyzes the peculiarities of metaphors build-up in medical discourse by comparing Ukrainian, English, and French terms. Conducted comparative analysis of medical terms has enabled to distinguish the main directions of metaphorical terms formation: anthropomorphic, artifact, zoomorphic, and floromorphic.

Key words: medical discourse, metaphor, anthropomorphic, artifact, zoomorphic, floromorphic.

Медична галузь охоплює доволі широкий та різноманітний спектр термінології й тому представляє значний інтерес для лінгвістичних досліджень. До того ж, уміння свідомо аналізувати текст, здатність розбиратися в його формах, ролі порядку слів, значеннях слів, що викликають типові помилки при перекладі, і володіння їх

правильними еквівалентами, значно полегшують роботу медичних працівників, викладачів та студентів з іншомовними текстами та документацією. Правильне володіння лексичними еквівалентами у фаховій мові значно допоможе лікарям в обміні досвідом, який є необхідним та невід'ємним елементом у праці кожного фахівця.

Результати дослідження свідчать, що чималу кількість термінів утворено за допомогою метафоризації.

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що досліджувані медичні терміни-метафори є мотивовані. Проведений зіставний аналіз термінів із загальноживаною лексикою дає підстави виокремити низку основних напрямків метафоричного термінотворення.

Антропоморфна метафора, яка побудована на подібності з фізичними, інтелектуальними чи функціональними характеристиками людини. В медичному дискурсі такі терміни утворено на підставі уявлень про біологічні та психологічні характеристики людини, наприклад: укр. кров'яні тільця – англ. blood corpuscles – франц. corpuscules (globules) sanguins. Однак, у французькій мові більш вживаний термін *corps*, який найбільше відтворює зовнішню подібність із тілом людини. Людина традиційно використовує уявлення про своє тіло для вербалізації інших уявлень, пов'язаних із довкіллям. У цьому разі такий напрямок метафоризації застосовано для вербалізації уявлень про «складники» тіла. Згідно зі словниковими дефініціями, на основі спільних ознак «певні утворення у складі якої-небудь живої тканини» та «матерія, речовина, що так чи інакше обмежена в просторі; окремий предмет у просторі; корпус чого-небудь» утворився цей термін-метафора [1, с. 410; 2, с. 138]. Так само – внаслідок функціональної схожості, утворюється термін укр. «антитіло» – англ. antibody – франц. anticorps, яким у лексикографічних джерелах дають таку дефініцію: «гамма-глобуліни (глікозильовані білки), які утвор. у відповідь на дію антигену» [1, с. 153]; «речовини, що

утворюються в організмі внаслідок введення в нього сторонніх білків, бактерій та ін.» [2, с. 50].

Ще одним прикладом антропоморфної метафоризації є термін «голова», який в медичному дискурсі зустрічається у таких словосполученнях, як от: укр. головка стегна – англ. head of femur – франц. tête du fémur. У той же час, він застосовується й в загальноживаних фразеологізмах: укр. – з голови до п'ят, англ. – from head to toe – франц. de la tête aux pieds. У цьому прикладі вже яскраво відображаються національні особливості сприйняття дійсності – у визначенні «кінцевої точки» людського тіла.

Окрім того, низка метафор, пов'язаних із фізіологічними процесами, спирається на уявлення про фізичні дії та діяльність людини. Зокрема, велика частка таких термінів пов'язана з дієсловом «нести, переносити»: англ. vessels transport/carry blood – франц. vaisseaux transportent/apportent le sang 'судини переносять кров', тощо.

На низку метафор, пов'язаних із вербалізацією фізіологічних процесів та станів і ґрунтованих на уявленнях про фізичні дії насамперед людини натрапляємо в англійському медичному дискурсі, тимчасом як в українськомовних таких термінів-метафор немає: англ. runny nose – франц. écoulement nasal/nez coule – укр. нежить. Англійський та французький терміни – двокомпонентні сполуки, один із компонентів дієприкметник теперішнього часу runny походить від загальноживаного дієслова run (франц. couler) 'бігти', тобто ці терміни дослівно означають 'ніс, який біжить'. Тут вбачаємо еліпсис, оскільки мова йде про не про сам ніс, а про рідину, яка з того носа витікає.

Зооморфні метафори актуалізують уявлення про тваринний світ та часто зустрічаються у назвах хвороб, симптомів і анатомічних назвах.

Одним із класичних прикладів є утворення термінів-метафор із компонентом рак, повністю ідентичним в англійській та французькій мовах (cancer), маючи походження з латинської мови. Цей термін-метафора

утворено на основі схожості злоякісної пухлини із тілом тварини класу земноводних, він функціонує в загальнонародному вжитку із таким значенням: «покрита панцером безхребетна прісноводна тварина класу членистоногих з великими клішнями біля голови і черевцем, схожим на хвіст» [2, с. 443]. Значення медичного терміна подано в УЛАМЕС [1, с. 333]. Навіть словникова дефініція містить вказівку на специфічний зовнішній вигляд тварини – «тварина з великими клішнями». Саме на основі цієї зовнішньої ознаки й відбулася метафоризація, оскільки такі пухлини, як рак молочної залози чи рак шкіри – часто проростають в навколишні тканини, форми їх проростів нагадують клешні рака. Оскільки термін рак своєю чергою, походить від старогрец. *καρκίος*, то в українськомовному медичному дискурсі натрапляємо на транслітерований термін латинського походження карцинома, де -ома ‘пухлина’.

Не завжди терміни-метафори збігаються в досліджуваних мовах, наприклад франц. *fourmillement* (укр. ‘поколювання; мурашки’) в англійській мові передається звичайним терміном *tingling* (поколювання) або медичним – *paresthesia* (укр. парестезія, франц. *paresthésie*). Цей термін-метафора утворений на основі досвіду людини про контактування із твариною. З іншого боку, аналогів україномовного зооморфного терміну-метафори ‘грудна жаба’ (мед. стенокардія) в інших мовах не знаходимо: англ. *angina pectoris* – франц. *angor pectoris* – терміни, що походять з латинської мови та означають лише ‘біль у грудях’.

Артефактна метафора ґрунтується на уявленнях про світ речей, створений людиною, як правило, такі терміни-метафори актуалізують уявлення про функціональні характеристики, форми артефактів, наприклад: укр. клапан серця – англ. і франц. *valve*. Серце концептуалізовано як механізм (метафоризація відбувається за моделлю – франц. *une pompe*, ‘помпа’) разом з його функцією: укр. качати кров – англ. *to pump the blood* – франц. *pomper le sang*.

За принципом схожості за формою утворено термін-метафора: укр. щитовидна залоза – франц. *glande thyroïde* – англ. *thyroid gland* (від грец. *thyreoïedes* ‘у формі щита’). Метафоричний прикметник щитовидний – те, саме, що щитоподібний, тобто «який має вигляд, форму щита» [2, с. 589]. Назву щитоподібна залоза отримала завдяки формі щитовидного хряща, у якому вона розташована, який зовнішнім виглядом подібний на щит і виконує аналогічну функцію. Термін-метафора укр. кровоносна судина «трубчастий еластичний орган у тілі людини й тварини, по якому рухається кров або лімфа, тобто він є вмістилищем для крові» [2, с. 825] – англ. *blood vessel* – франц. *vaisseau sanguin*, який утворено на основі функціональних уявлень про вмістища, оскільки у загальному вжитку – це посудина для їжі й зберігання харчових продуктів. Термін-метафора утворений на основі подібності форми: укр. таз ‘неглибока кругла або овальна посудина (найчастіше металева) для вмивання, прання тощо’ [2, с. 15], а в медичній термінології таз – «частина скелета людини й тварин; кістковий пояс, що спирається на нижні (у тварин – на задні) кінцівки і є опорою для хребта» [1, с. 316] – англ. *basin* – франц. *bassin*. Термін-метафора укр. клітина «найпростіша одиниця будови організму, яка складається з протоплазми, ядра та оболонки» [1, с. 165] – англ. *cell* – франц. *cellule* утворено внаслідок зовнішньої та функціональної подібності із артефактом-вмістилищем кімнатою, хатою. Так, наприклад слово клітка «1. Закрите приміщення для птахів, тварин і т. ін. із стінками з металевих або дерев'яних прутів. // Про маленьку, тісну кімнату або хату» [2, с. 185].

Флороморфні метафори актуалізують уявлення людей про рослинний світ. Форма плодів рослин є відносно сталою їхньою ознакою. Так, актуалізовано уявлення про «кулястість» яблука: укр. очне яблуко, але – франц. *bulbe de l'oeil* (цибулінка/кулька). Натомість англійській мові замість актуалізації флороморфної ознаки спостерігаємо актуалізацію артефактної: англ. *eyeball* (м'яч/куля). Отже,

конкретизатори терміна яблуко позначаються іменниками з різними значеннями, проте зберігають сему «форма кола» [3, с. 6].

Із когнітивного погляду, яблуко, ймовірно, є прототипним референтом для фруктів в європейському ареалі, і, окрім того, як вже зауважено, для яблука кулястість – це стала значуща ознака. Відмінність наявна у структурному аспекті творення термінів: український термін двокомпонентний (A+N), а англійський термін – однокомпонентний, композит, утворений за структурою N+N, що пояснюється особливостями граматики мов. Н. Цісар також подає аналіз слова корінь, що належить до концепта РОСЛИНА: «У латинській та англійській мовах спостерігаємо теж родо-видові відношення між значеннями медичного терміна корінь: *radix pili* (лат.) – *hair root* (англ.) – корінь волоса (укр.); *radix dentis* (лат.) – *root of tooth* (англ.) – *korzeń zęba* (пол.) – корінь зуба (укр.) і т.д. Існування спільних моделей термінів в неспоріднених мовах англійській та українській підтверджує думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона про те, що метафора є основним засобом нашої концептуальної системи, за допомогою якого ми розуміємо і сприймаємо один тип об'єктів у термінах об'єктів іншого типу [4, с. 389], тобто метафоричне мислення властиве для всіх націй, тому зберігаються схожі номінативні механізми» [3, с. 6].

В інструкціях ознаки концепту РОСЛИНА наявні в терміні укр. стовбутова клітина – франц. *cellule souche* – англ. *stem cell*, укр. стовбуровий – прикм. де стовбур – «Основна наземна частина дерева або куща, від якої ростуть гілки» [2, с. 719].

Уважаємо, що доцільніше використовувати термін «стовбурний», услід за авторами УЛАМЕС [3, с. 228], які подають таке визначення: «недиференційовані клітини, які зберігають здатність до поділу і проліферації протягом постнатальної життя, щоб забезпечити клітини-попередники, які можуть диференціюватися в спеціалізовані клітини».

Отже, стовбур дерева продовжується в гілках, так само стовбурові клітини можуть видозмінюватися в клітини різних органів та тканин. Функціональна подібність стала ознакою для вербалізації цього медичного уявлення.

Проведений аналіз метафоричного творення медичних термінів української, англійської та французької мов засвідчує, що метафоризація в медичній термінології відбувається на основі концептуальних уявлень про предмет дійсності, які властиві наївній мовній картині світу. До найчастотніших концептосфер, що є джерелами метафоризації в медичному дискурсі, належать антропоморфна, артефактна, зооморфна та флороморфна концептосфери.

Список використаних джерел

1. Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник: У 4 т. / Укладачі: Л. І. Петрух, І. М. Головка. – К: ВСВ «Медицина», 2012. – 704 с.
2. Словник української мови: Академічний тлумачний словник / Гол. ред. І. Л. Білодід. – В 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
3. Цісар Н. З. Вторинна номінація в системі української медичної термінології : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Н. З. Цісар; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Львів, 2009. – 18 с.
4. Лакофф Дж. Метафори, которими мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. –
5. М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.